

Onzichtbare kinderen

Elf (on)opvallende voorbeelden

Jan Dirk van der Ploeg

u i t g e v e r i j

SWP

Onzichtbare kinderen

Elf (on)opvallende voorbeelden

Jan Dirk van der Ploeg

ISBN 978 90 8560 323 8

NUR 766 / THEMA JKSB1

© 2023 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

We leven in een hectische, drukke, extraverte en snel veranderende samenleving. Niet iedereen voelt zich daarin thuis. Er zijn ook kinderen die grote moeite hebben om een plek te vinden, bij te blijven en aan te sluiten bij een veeleisende leefwereld. Een deel van deze kinderen wordt niet opgemerkt, is onzichtbaar of raakt uit zicht.

Wie zijn deze kinderen?

Dit boek gaat over elf typen kinderen van 6 tot 21 jaar die gemeen hebben dat zij niet worden gezien, zich in de steekgelaten voelen, daarover niet graag praten en vaak onder hun situatie lijden. Er worden drie categorieën onderscheiden:

- kinderen die opgroeien in pijnlijke gezinssituaties waarover zij liever zwijgen of zich ervoor generen, zoals kinderen met een in detentie verblijvende ouder of een ouder met een psychiatrische stoornis
- kinderen die over het hoofd worden gezien zoals stille, eenzame kinderen
- kinderen die in een bedreigde situatie verblijven waarvoor de overheid en de jeugdzorginstellingen te weinig oog hebben, zoals alleenstaande minderjarige vluchtelingen en zwervende adolescenten

Deze onzichtbare kinderen verdienen meer aandacht om te voorkomen dat zij buiten hun toedoen ongelukkig worden, geïsoleerd raken, niet meedoen in onze samenleving of erger nog: problemen gaan ontwikkelen en ontsporen.

Jan Dirk van der Ploeg, Oegstgeest

Inhoud

Voorwoord	5
DEEL 1	
KINDEREN DIE BUITEN BEELD (WILLEN) BLIJVEN	13
1. Kinderen in het keurslijf van een sekte	17
1. Inleiding	17
2. Omschrijvingen	18
3. Kenmerken	19
4. Aantallen	19
5. Beïnvloedingsprocessen	20
6. Bewegredenen om lid te worden van een sekte	22
7. Sekteleiders	23
8. Gevolgen	25
9. De plaats van kinderen in sekten	25
10. Misstanden	26
11. Verlaten van een sekte	28
12. Als kinderen hun sekte verlaten	29
13. Hulpverlening	30
2. Kinderen met een psychiatrisch zieke ouder	33
1. Inleiding	33
2. Wat houdt een depressie in?	34
3. Aantallen	35
4. Gevolgen voor kinderen	35
5. De opvoeding	38
6. Interacties tijdens de opvoeding	39
7. Beschermende factoren	40
8. Ontwikkelingsfasen en de invloed van depressieve moeders	41
9. In welke fase is de invloed van depressieve moeders het grootst?	42
10. Verschillen tussen jongens en meisjes	43
11. Hulpverlening	44

3. Kinderen met onzichtbare wonden	47
1. Inleiding	47
2. Ernstige onderschatting	47
3. Wat is psychische kindermishandeling?	48
4. Omvang	50
5. Gevolgen van psychische kindermishandeling	52
6. Oorzaken	53
7. Het bepalen van psychische kindermishandeling	55
8. Interventies	57
9. Ter afsluiting	58
4. Kinderen van een gedetineerde vader of moeder	61
1. Inleiding	61
2. Enkele cijfers	61
3. Gevolgen	62
4. Kans op problemen	64
5. Recidive, duur en aard	65
6. Theoretische invalshoeken	66
7. Verschillen tussen jongens en meisjes	68
8. Hulpverlening	69
9. Verbeteringen	71

DEEL 2

KINDEREN DIE VAAK ONGEZIEN (WILLEN) BLIJVEN 73

5. Stil en ongezien	75
1. Inleiding	75
2. Niet-gekozen in de klas	75
3. Introverte kinderen	77
4. Verlegen kinderen	79
5. Teruggetrokken kinderen	82
6. Geremde kinderen	83
7. Opvoedings- en schooladviezen	85
8. Tot slot	86

6. Eenzaam en niet opgemerkt	89
1. Inleiding	89
2. Eenzaam, maar wanneer?	89
3. Gevoelens van eenzaamheid	91
4. Vóórkomen	92
5. De samenhang met problemen.	93
5.1 Gedragsniveau	93
5.2 Emotioneel niveau	94
5.3 Cognitief niveau	94
5.4 Fysiek niveau	95
5.5 Onderlinge samenhang	95
6. Verschillende trajecten	96
6. Risicofactoren	97
6.1 Omgevingsfactoren	97
6.2 Aanleg	98
7. Het bepalen van eenzaamheid	98
8. Eenzaamheid: een psychiatrische stoornis?	99
9. Hulpverlening	100
7. De school... mij niet gezien	103
1. Inleiding	103
2. Typen schoolverzuim	103
3. Schoolweigering verschilt van spijbelen	104
4. Spijbelen	104
5. Schoolweigering	105
6. Wie zijn de schoolweigeraars?	108
7. Kinderen met een autisme spectrum stoornis (ASS) lopen meer risico	109
8. Gezinnen van de schoolweigeraars	110
9. Negatieve ervaringen op school	111
10. Mogelijke gevolgen	112
11. Het bepalen van de schoolweigering	113
12. Hoe te helpen	114
13. Therapie	115
14. Ter afsluiting	116

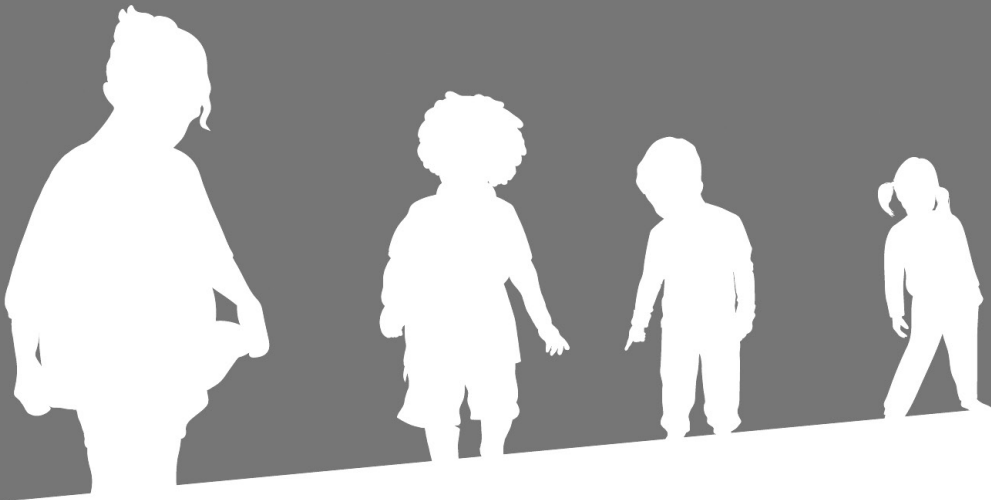
DEEL 3
UIT HET ZICHT VERDWENEN KINDEREN 119

8. Uit zicht verdwijnende alleenstaande asielzoekende kinderen	123
1. Inleiding	123
2. Instroom amv's	123
3. Asielprocedures	125
4. Achtergronden	125
5. Waar komen de amv's terecht?	127
6. Beschermende en risicofactoren	127
7. Achttien plus en wat dan?	129
8. Verdwijningen	130
9. Conclusie	132
9. Arm en ongezien	133
1. Inleiding	133
2. Wat is armoede?	133
3. Aantal arme kinderen	135
4. De groeiende kloof tussen arm en rijk	135
5. De risico's van armoede	136
6. Beschermende factoren	139
7. Hoe kijken kinderen tegen de armoede aan?	141
8. Het verhullen van armoede	142
9. Hoe te helpen?	142
10. Uit zicht verdwijnende jongeren	147
1. Inleiding	147
2. Definities	147
3. Aantallen	148
4. Zwerven is een dynamisch en vaak cyclisch proces	148
5. Biografische kenmerken	149
6. Persoonlijkheidskenmerken	150
7. Gezinsituatie	151
8. Gedragsproblemen	152
9. De kwetsbaarheid van zwervende jongeren	152
10. Zijn zwervende jongeren de latere thuis- en daklozen ?	153
11. Hulpverlening	154
12. Tot slot	156

11. (Z)onder het oog van de jeugdbescherming	159
1. Inleiding	159
2. Seksueel misbruik en fysieke mishandeling	160
3. De jeugdbeschermer/gezinsvoogd	160
4. Uithuisplaatsing, een heikele kwestie	161
5. Caseload	162
6. Verzwaringen	163
7. Hoe verlopen de huisbezoeken nu werkelijk?	165
8. Waarom kindermishandeling in het gezin niet wordt gezien	166
9. Tot slot	167
Nawoord	169

BIJLAGEN

Bijlage 1	De dimensies van de Big Five	173
Bijlage 2	Overzicht samenhang eenzaamheidsproblemen	175
Bijlage 3	Herziene versie van de UCLA-eenzaamheidsschaal	177
Bijlage 4	Adviezen: aanpak eenzaamheid thuis en op school	179
Bijlage 5	Overzicht risicofactoren schoolweigerig	181
Bijlage 6	Bepaling van schoolweigerig	183
Bijlage 7	Overzicht risico- en beschermende factoren van kinderen met een ouder in detentie.	185
Bijlage 8.	De Child Abuse Risk Evaluation (CARE-NL)	187
Trefwoordenregister		189

DEEL 1

KINDEREN DIE BUITEN BEELD (WILLEN) BLIJVEN

Kinderen kunnen het in hun gezin slecht treffen. Zelfs zo slecht dat zij er liever niet over praten en ongezien willen blijven. Wat thuis gebeurt houden ze liever geheim omdat ze zich ervoor schamen.

Niet elke als belastend ervaren thuissituatie brengt met zich mee dat kinderen er liever over zwijgen. Als een ouder een been heeft gebroken of een ernstig ongeluk heeft gehad dan communiceren kinderen daar openlijk over.

Nee, het zijn de thuissituaties waarmee kinderen geen raad weten (depressieve moeder), zich in de steekgelaten voelen (vader of moeder zit in de gevangenis), zich vernederd voelen (worden thuis psychisch mishandeld) of machteloos (ouders zijn lid van een sekte). Hierover openlijk praten ligt nog steeds in de taboesfeer, zoals ook een scheiding lange tijd behoorde tot de onderwerpen waarover kinderen zich liever niet uitten.

In dit hoofdstuk komen vier thuissituaties aan de orde waar de ouders om uiteenlopende redenen hun taak als opvoeder niet naar behoren (kunnen) uitvoeren en daarmee de ontwikkeling van hun kinderen in gevaar brengen. Het dramatische aan deze situaties is dat kinderen liever erover zwijgen, terwijl zij juist hulp nodig hebben. Vaak blijven zij daardoor ongezien.

Kinderen die met hun ouders deel uitmaken van *een sekte* lopen daar niet mee te koop. Zij praten er liever niet over. Toch beheerst het sekte-leven in hoge mate hun doen en laten. Ze zijn meestal onderhorig aan strikte eisen, die soms zo extreem zijn dat zij niet langer

meer toekomen aan een eigen leven. Sekten worden gedomineerd door een bepaalde ideologie en een charismatische leider. Dat houdt vaak een excessieve toewijding in aan een bepaald afwijkend geloof, waarbij de leider gebruikmaakt van ontoelaatbare manipulatietechnieken.

Voor kinderen brengt het sekteleven tal van risico's met zich mee. Niet alleen de ouders, maar ook de kinderen hebben zich aan te passen aan een regime dat volledige gehoorzaamheid en onderdanigheid eist. De gezinsbanden zijn dikwijls ondergeschikt gemaakt aan de banden met de sekte en aan zijn/haar leider. Van een reguliere opvoeding komt weinig terecht. Dat kan zelfs zover gaan dat de kinderen aan hun lot worden overgelaten en seksueel misbruikt door de leider zonder dat de ouders tegenstribbelen.

Als sekte-kinderen later de sekte de rug toekeren, blijken zij door de negatieve ervaringen vaak getraumatiseerd en hebben zij de grootste moeite een nieuw leven te beginnen, wat zonder professionele hulp vaak ook niet lukt.

Ouders die kampen met een *psychiatrische stoornis* zijn dikwijls onvoldoende in staat om hun taak als ouder goed uit te voeren. De problematiek waarmee zij worstelen belemmert hen om hun kinderen adequaat te begeleiden. Vaak kunnen zij hun kinderen niet de warmte bieden die zij nodig hebben en hen niet met raad en daad terzijde staan.

Kinderen begrijpen bijvoorbeeld de problemen van hun depressieve moeder niet. Zij is ziek, maar loopt wel gewoon rond. Erover praten doen kinderen niet snel beducht dat hun moeder wordt gezien als iemand aan wie een steekje los is. Deze kinderen laten niet merken dat zij thuis tekortkomen en blijven liever buiten beeld.

Veel van deze kinderen hebben hulp nodig, net als de depressieve moeder. Omdat die hulp vaak achterwege blijft, dreigt het gevaar dat de onbehandelde depressie van de moeder ook tot depressies bij de kinderen leidt, met het risico dat ook hun kinderen depressief zullen raken. Sommige wetenschappers zien dit doorgeven van depressiviteit van generatie op generatie als een bedreiging voor de samenleving.

Psychische kindermishandeling is een soort gif dat sluipenderwijs de interacties tussen ouders en kinderen danig verziekt. De dagelijkse omgang wordt bepaald door meerdere verwerpelijke manieren die in de volgende vier basiskenmerken zijn onder te brengen: terroriseren, minachten, manipuleren en isoleren.

De tragiek is dat deze vorm van kindermishandeling vaak niet wordt opgemerkt, ook niet door professionele hulpverleners. Dus gaat de psychische kindermishandeling meestal onopgemerkt almaar verder.

Wanneer het over kindermishandeling gaat, springen de zichtbare en aantoonbare mishandelingen, zoals fysieke mishandeling en seksueel misbruik, direct in het oog, maar

blijven de psychische blutsen en klappen onopgemerkt. Dat is des te schrijnender omdat de gevolgen van jarenlange psychische mishandeling dikwijls enorm groot zijn en daardoor lang kunnen nawerken.

Psychische kindermishandeling vormt vaak de kern van alle vormen van kindermishandeling. Achter fysieke mishandeling gaat bijna altijd psychische mishandeling schuil. Het achterhalen van psychische kindermishandeling blijft evenwel moeilijk. Het lijkt erop dat kinderen die psychisch worden mishandeld nog altijd lang onzichtbaar zullen blijven.

Kinderen van *gedetineerde ouders* houden liever geheim dat hun vader of moeder in de gevangenis zit. Zij schamen en generen zich ervoor en zijn bang te worden gestigmatiseerd. Eigenlijk worden deze kinderen dubbel gestraft: het gemis van een ouder plus de angst gepest te worden of alleen nog te worden gezien als de zoon/dochter van een crimineel. Veel van deze kinderen blijven onzichtbaar, vooral ook omdat er geen protocol bestaat hoe deze kinderen te volgen en te begeleiden gedurende de gevangenschap van hun ouder. De zorg voor deze kinderen is gefragmenteerd. Vooral een moeder in detentie heeft grote impact op de ontwikkeling van de achterblijvende kinderen. Meestal heeft dit een uithuisplaatsing tot gevolg en onderbrenging bij familie, vrienden of onbekende pleegouders.

Kinderen van gedetineerde ouders lopen een groot risico zich negatief te ontwikkelen. Bij meisjes bestaat er een groot risico op diverse geïnternaliseerde problemen, en voor jongens dreigt het gevaar van geëxternaliseerde problemen, zoals bovenmatige agressie. Deze problemen komen zelden onverwacht. In de gezinnen bestonden immers al eerder ernstige problemen.

1. Kinderen in het keurslijf van een sekte

1. Inleiding

Sekten zijn vooral in beeld gekomen tijdens de jaren zestig en zeventig met tragische en schokkende voorbeelden als de moordzuchtige ‘Manson Family’ (1969) en de apocalyptische sekte ‘Jonestown’, met bijna duizend gedwongen suïcides waaronder veel kinderen (1978). Ook de destructieve sekte onder leiding van David Koresh, gevestigd in de stad Waco, waar door een zelf veroorzaakte brand veel kinderen om het leven kwamen, zorgde voor de nodige opschudding (1993).

Ook vandaag de dag doen zich nog extreme gevallen voor. Zo blijkt in Kenia een sekte te bestaan waar de volgelingen zich uithongeren om dichterbij God te komen, vaak met dodelijke afloop tot gevolg, bij zowel volwassenen als kinderen (2023).

Dichterbij huis doen zich ook extremiteiten voor, zoals de sektarische familie in Ruinerwold (2021), waar kinderen verbleven in een totaal isolement, sommigen van hen zonder een geboorteakte.

De meeste sekten zijn vreedzamer van aard maar bevinden zich evenzeer in de marges van de samenleving en bevatten onmiskenbaar elementen die een sekte kan doen ontsporen.

In dit hoofdstuk gaat het niet om extreme sekten, maar staan we stil bij de processen die zich binnen een sekte kunnen afspelen en de gevolgen daarvan voor de sekteleiden en hun kinderen. Daartoe refereren we aan (inter)nationale onderzoeken en publicaties.

Sekten zijn er in alle soorten en maten en kunnen op tal van punten van elkaar verschillen, zoals het aantal volgelingen, de organisatie (piramidaal vs. gemeenschappelijk), de ideologie, de frequentie van bijeenkomsten, de kenmerken van de leider, de mate van in- en tegenspraak en de wijze waarop de sekteleiden worden behandeld of mishandeld. Ook de mate van isolement verschilt per sekte, evenals het fanatisme en de manipulatie.

Het aantal kinderen dat in Nederland in sekten verblijft, is niet precies bekend. Wél dat kinderen in sekten een moeilijk en geïsoleerd leven leiden. Zij zijn in het kielzog van hun ouders in een sekte terechtgekomen. Deze kinderen zijn streng gebonden aan regels en enorm beperkt in hun vrijheid om met andere kinderen om te gaan. Kinderen in een sekte worden door de buitenwacht vaak niet opgemerkt of gezien.

2. Omschrijvingen

Een sekte wordt in het algemeen gezien als een groep mensen gedomineerd door een leider en zijn ideologie. Het gaat dikwijls om groepen die zich hebben afgescheiden van een grotere groep om een eigen doctrine te volgen. Het woord sekte is afgeleid van het Latijnse woord 'secta', dat zoveel betekent als pad, route, weg, school.

Er bestaat geen algemeen erkende definitie van een sekte. Langone omschreef in 1993 een sekte als een groep of beweging met een grote tot excessieve mate van devotie of toewijding aan een persoon of een idee, waarbij ter controle en overreding van onethische manipulatietechnieken wordt gebruikgemaakt.

Er zijn ook bondiger formuleringen. Zo definieerde Bradhaw (2015) een sekte als een ideologische organisatie die bijeen wordt gehouden door een charismatische leider die totale toewijding eist. Lalach & McLaren (2018) vulden deze omschrijving aan door te wijzen op de onderdrukking van de individualiteit en van het kritisch denken, gepaard gaand met de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan een persoon of een ideologie. De persoonlijke autonomie wordt ingeleverd om plaats te maken voor de visie of missie van de sekte dan wel voor de wensen en verlangens van de leider.

Veel sekten hebben een religieus karakter. Zij hebben zich meestal losgemaakt van een mainstream religie. Deze 'break-away' groepen zijn binnen elke religieuze hoofdstroom terug te vinden. Het gaat veelal om kleine fanatieke groepen met een onorthodoxe ideologie en bepaalde rituelen, geleid door een autoritaire, charismatische leider.

De Cambridge Dictionary definieert een sekte als 'a religious group, often living together, whose beliefs are considered extreme or strange by many people'.

Er bestaan meerder typen sekten. Naast religieuze sekten zijn er ook sekten met een politieke, filosofische of therapeutische missie. Verder zijn sekten te onderscheiden in destructieve, polygame, racistische, terroristische en 'doomsday'-sekten.

In een analyse van sekten kan voor twee invalshoeken worden gekozen.

Enerzijds kan een sekte worden benaderd vanuit de vraag in hoeverre de volgelingen worden gehersenspoeld en welke kwalijke gevolgen dat heeft voor de individuele ontwikkeling, en dan vooral die van de kinderen.

Maar anderzijds kan een sekte ook worden benaderd als een groep met een eigen cultuur waarbinnen alternatieve opvattingen bestaan die mensen onderling verbinden. Vanuit deze benadering is meer oog voor de positieve kanten van een sekte en ligt er meer nadruk op de mogelijke verrijking die mensen zoeken en vinden in een sekte.

In de praktijk blijken sekten echter meer kwaad dan goed te doen, waarvan vooral kinderen de dupe zijn.

3. Kenmerken

Er bestaat een breed scala aan kenmerken om een sekte nader te typeren. We geven hier een overzicht van de belangrijkste kenmerken. Later in dit hoofdstuk komen we uitgebreider terug op enkele van deze typering.

- een charismatische, autoritaire en manipulerende leider die absolute loyaliteit eist van de leden
- ongebruikelijke opvattingen, waarden en gebruiken die meestal haaks staan op de conventionele waarden en normen
- totale overgave, algehele onderwerping en een onvoorwaardelijk verbinding met de groep en haar ideologie
- rigide structuren met veel controle en onderdrukking
- extreme geloofsijver met veel bijeenkomsten en/of programma's
- eigen taalgebruik met andere namen en andere jaarindelingen
- straffen die worden gebruikt bij overtredingen van bepaalde regels
- groepsdruk om zich te houden aan de regels en eisen van de sekteleider om niet buiten de groep te komen staan
- censuur en bepaling welke informatie wel/niet wordt toegelaten
- contacten, met wie wel/geen relaties mogen worden onderhouden, vooral niet met ex-leden
- repressieve methoden om controle te houden over gedrag, emoties en denken
- openbare bekentenissen van eigen falen
- de leer staat boven de persoon, volgelingen moeten zich volledig onderwerpen aan de regels die voortvloeien uit de ideologie en worden bepaald door de leider.

4. Aantallen

Precieze cijfers over het aantal sekten en al hun volgelingen zijn niet voorhanden. Dat is niet zozeer het gevolg van de verschillen in definitie van een sekte, maar komt vooral door het weinige onderzoek dat hiernaar is gedaan omdat sekten nu eenmaal moeilijk toegankelijk zijn. Het laatste onderzoek in Nederland naar het bestaan van sekten (Van Wijk et al. 2013) maakt melding van 84 sekten die vanwege misstanden in het nieuws zijn gekomen, maar in werkelijkheid zijn er in Nederland twee tot driehonderd sekten.

Van de 84 bekende sekten heeft de helft een religieuze grondslag. Ruim een kwart stoelt op een therapeutisch gedachtegoed. Verder zijn er aanwijzingen dat sekten met een therapeutische missie de laatste decennia in aantal zijn toegenomen.

In de VS wordt geschat dat er 2.500 tot 8.000 sekten bestaan met ledenaantallen die uiteenlopen van enkele tientallen tot duizenden. Langone schatte in 2001 dat twee tot vijf miljoen Amerikanen (ooit) lid waren van een sekte.

De onderzoekers Kern & Jungbeuer (2022) schatten dat er de laatste decennia in de VS en Canada 5000 verschillende sekten bestonden met meer dan 5 miljoen volgers.

Het ledenaantal van de verschillende sekten loopt sterk uiteen. Zo zijn er sekten met minder dan tien leden, maar bestaan er ook sekten met meer dan duizend volgelingen.

Van Wijk et al. (2013) stelden dan van de 84 sekten die in Nederland in verband zijn gebracht met misstanden 43% minder dan 25 leden heeft. Het aantal sekten met 25-50 leden bedraagt 19%, terwijl het aantal sekten met 50-100 leden uitkomt op 17%. De rest heeft honderd tot enkele duizenden volgelingen.

In een Frans onderzoek onder 32 ex-leden kwamen Rousselet et al. (2017) tot een vergelijkbare conclusie. Zij stelden vast dat bijna eenderde van de sekten bestaat uit minder dan 15 leden en dat ruim een kwart van de sekten 15 tot 100 volgelingen telt. De overige sekten bestonden weer uit 100 tot enkele duizenden leden.

Misstanden doen zich vooral voor in de kleinere sekten, die zich gemakkelijker kunnen isoleren en waarover de leider beter de totale controle kan houden. Maar ook in grotere sekten kunnen zich wantoestanden voordoen, zoals in Jonestown is gebleken en onlangs weer in Kenia.

5. Beïnvloedingsprocessen

Hoe kan het dat sekteleiden ertoe komen om hun vertrouwde leven compleet op te geven en zich aan geheel andere regels, opvattingen en omgangsvormen te onderwerpen? Wat brengt hen ertoe uit te gaan van normen en waarden die vaak haaks staan op die van de samenleving en zelfs kunnen leden tot strafbare gedragingen, zoals criminaliteit en seksueel misbruik van kinderen. Veel informatie over het leven in een sekte is gebaseerd op de verhalen van ex-leden, die overigens ook moeilijk zijn te vinden omdat zij bang zijn voor de gevolgen.

Hersenspoeling

De term hersenspoeling (brainwashing) werd voor het eerst gebruikt in 1940 om te beschrijven hoe communistisch China haar politieke gevangenen anders leerde denken. Die gevangenen werden ondergebracht in kampen die volledig van de buitenwereld waren afgesloten. Dat kwam neer op geen radio, krant, bezoek of correspondentie. De kampeiding bepaalde welke informatie de politieke tegenstanders wel of niet kregen. Zo